

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
VEFATININ 100. YILINDA
ALİ EMİRİ ÖZEL SAYISI
YIL 10, EYLÜL 2024

Dr. Ömer GÖK

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı
Ankara/TÜRKİYE
omer.gok@akmb.gov.tr
ORCID

**EL-BOLEVÎ'YE ATFEDİLEN
TERCEME-İ KISAS-I ENBİYÂ
MUKADDİMESİNDE
MEMLUKLER'E DAİR
MANZUM PARÇALAR**

VERSIFIED PASSAGES
CONCERNING THE MAMLUKS IN
PREAMBLE OF TRANSLATION OF
QISAS AL-ANBİYA ATTRIBUTED
TO EL-BOLEVÎ

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 10.07.2024	Received Date: 10.07.2024
Kabul Tarihi: 02.08.2024	Accepted Date: 02.08.2024
Yayımlanma Tarihi: 30.09.2024	Date Published: 30.09.2024

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Gök, Ömer. "El-Bolevî'ye Atfedilen Terceme-i Kısas-ı Enbiyâ Mukaddimesinde Memlukler'e Dair Manzum Parçalar". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]* Vefatının 100. Yılında Ali Emîrî Özel Sayısı, (Eylül 2024), 672-686.

Gök, Ömer. "Versified Passages Concerning the Mamluks in Preamble of Translation of Qisas al-Anbiya Attributed to el-Bolevî". *Hikmet-Journal of Academic Literature* Special Issue on the 100th Anniversary of Ali Emîrî's Death, (September 2024), 672-686.

10.28981/hikmet.1514171

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
VEFATININ 100. YILINDA
ALİ EMİRİ ÖZEL SAYISI
YIL 10, EYLÜL 2024

Dr. Ömer GÖK

**EL-BOLEVÎ'YE ATFEDİLEN TERCEME-İ KISAS-I ENBİYÂ MUKADDİMESİNDE
MEMLUKLER'E DAİR MANZUM PARÇALAR**

VERSIFIED PASSAGES CONCERNING THE MAMLUKS IN PREAMBLE OF
TRANSLATION OF QISAS AL-ANBİYA ATTRIBUTED TO EL-BOLEVÎ

ÖZ

Türk edebiyatı tarihinde, tarihî şahsiyetlere ve tarihî olaylara dair yazılmış çok sayıda manzum esere rastlanmaktadır. Bunlar müstakil olabileceği gibi herhangi bir eserin içerisinde de yer bulabilmektedir. Bu çalışmada İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hüsrev Paşa Bölümü numara 444'te kayıtlı Mustafa b. Mirza el-Bolevî'ye isnat edilen ve mensur olarak kaleme alınan Terceme-i Kısas-ı Enbiyâ'nın mukaddime kısmında bulunan Türk İslam tarihine katkı sunacak manzum kısmın çeviri yazısının yapılması, incelenmesi ve tanıtılması amaçlanmaktadır. Söz konusu manzum kısım yüz dört beyitten müteşekkil olup tercümeden bağımsız olarak bilhassa Memluk Sultanlığı tarihine ve onun son hükümdarı Sultan Kansu Gavri'ye dair bilgiler ihtiva etmektedir. Eserde Kansu Gavri'nin önemli emirlerinden Mir Hüseyin'e ve o dönemde Cidde'de inşa edilen bazı tarihî yapılara da göndermeler bulunmaktadır. Çalışmanın bu yönüyle hem Türk tarihine hem Memluk tarihine hem de Türk edebiyatı tarihine katkılar sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa b. Mirza el-Bolevî, Terceme-i Kısas-ı Enbiyâ, Memluk Devleti, Sultan Kansu Gavri, Tercüme.

ABSTRACT

In the history of Turkish literature, there are many poetic works concerning historical figures and historical events. These can be standalone or can be found within other works. In this study, it is aimed to transcribe, examine, and introduce the poetic part found at the beginning of the prose work Translation of Qisas al-Anbiya, attributed to Mustafa b. Mirza el-Bolevî, which is registered under number 444 in the Hüsrev Pasha Section of the İstanbul Süleymaniye Manuscript Library. The poetic part in question consists of one hundred and four couplets and contains information particularly on the history of the Mamluk Sultanate and its ruler, Sultan Qansuh al-Ghuri. The work also makes references to Mir Hussein, one of the important emirs of Qansuh al-Ghuri, and to some historical structures built in Jeddah during that period. It is believed that this study will contribute to both Turkish history, Mamluk history and the history of Turkish literature.

Keywords: Mustafa b. Mirza el-Bolevî, Translation of Qisas al-Anbiya, Mamluk Sultanate, Sultan Qansuh al-Ghuri, Translation.

Giriş

Türk edebiyatında tercüme eserler arasında dinî muhtevalı eserlerin tercümesi oldukça geniş bir yer kaplamaktadır. Arapça veya Farsça yazılmış kısas-ı enbiyâ, hilye-i şerîf, esmâ-yı hüsnâ ve siyer-i nebi nitelikli eserlerin Türkçeye kazandırılması günümüzde de devam etmektedir. Türk edebiyatında tam, muhtasar ve ilaveli çok sayıda tercüme bulunan kısas-ı enbiyâ türündeki eserlerin en meşhurları birçok defa istinsah edilen Sa'lebî'nin *Kitâbu Araisü'l-mecâlis fi Kısasi'l-Enbiyâ*'sı ile Kisâî'nin *Kitâbu Bed'i'd-Dünyâ ve Kısasi'l-Enbiyâ* adlı kitaplarıdır. (Karataş, 2013, 119; Şahin, 2022, 495).

Mustafa b. Mirza el-Bolevî'ye isnat edilen *Terceme-i Kısas-ı Enbiyâ* da Kisâî'den yapılan kısas-ı enbiyâ tercümelerine bir örnektir. Yazmanın sonundaki ketebe kaydında, tercümeyle Muhammed b. Abdillâh el-Kisâî'nin *Kitâbu Bed'i'd-Dünyâ ve Kısasi'l-Enbiyâ* adlı eserinin kaynaklık ettiği açıkça belirtilmektedir. Aynı kayıta tercüme işinin H 1145 (M 1732) yılında tamamlandığı belirtilse de buna ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini düşünmekteyiz. Nitekim aynı eseri gören Sadık Yazar da “Bu bölümde “*temmet kitâbetü tercemeti'l-kitâb...*” ifadesiyle tercümeyle istinsah ettiğini açıkça ifade eden bu zatın tercümenin sahibi olduğunu ihtiyatla karşılamamız gerekir” kanaatinde (Yazar, 2011, 951). Tercüme nüshanın bir lisansüstü teze konu edildiği tespit edilmiş, söz konusu çalışma incelendiğinde eserin sadece yüz varaklık kısmının çeviri yazısının yapıldığı görülmüştür (Ocak, 2020). Ancak burada ele aldığımız manzum kısma ve mütercimine dair çelişkili hususlara, ilgili tezde herhangi bir atıf yapılmamıştır.

Mensur olarak kaleme alınan *Terceme-i Kısas-ı Enbiyâ*, 375 varaktan müteşekkil olup el-Kisâî'nin eserinin tam bir tercümesidir. Yazma nüsha incelenirken başında, tercümeden bağımsız olarak Memluk tarihine ilişkin bir bölümün mevcudiyeti dikkatimizi çekmiştir. Bu çalışmada yazma nüshanın kısas-ı enbiyâ tercümesi kısmı değil, eserin başında bulunan manzum kısmın incelenmesi söz konusudur. Fakat tercüme kısmının da farklı bir çalışma gerektirdiği ortadadır.

Yazma eserlerde birbiri içerisine derc edilmiş fakat birbirinden farklı konuları anlatan pek çok edebî, tarihî metinle karşılaşmak mümkündür. Ele alacağımız manzumeler de bu kabîl metinlerden sayılabilir. Memluk Devleti'nin son sultanı Kansu Gavri ve onun emirlerinden Mir Hüseyin ile o günkü Memluk Devleti sınırları içerisinde kalan Cidde'deki bazı tarihî yapılara ilişkin bilgiler içeren bu bölümün şekil ve muhteva açısından incelenerek ortaya konmasının siyaset, edebiyat, mimari, şehircilik, biyografi geleneğimize ve bilhassa Memluk tarihine katkılar sunacağı değerlendirilmektedir.

1. Manzum Kısmın Nâzımına Dair Değerlendirmeler

Kaynaklarda hayatı hakkında fazla malumat bulunmayan el-Bolevî ile ilgili *Terceme-i Kısas-ı Enbiyâ*'nın sonundaki ketebe kısmından bazı bilgiler elde edilmektedir. Bu bilgilerden hareketle eserin kaynağının Muhammed bin Abdillâh el-Kisâî'nin *Bed'i'd-Dünyâ ve Kasasi'l-Enbiyâ* olduğu ve Mustafa b. Mirzâ el-Bolevî'nin, eserin tamamlanma tarihi olan H 1145'lerde İstanbul Uzun Çarşı

yakınlarındaki Çandarlızade Atik İbrahim Paşa Camii'nde imamlıkla vazifeli olduğu anlaşılmaktadır.¹

Manzum bölümün sonunda “Nâzımuhu kâtibi hâze'l-kitâb”² diye bir kayıt bulunmaktadır. Bu kayıt, ilk bakışta bu bölümün de *Terceme-i Kısas-ı Enbiyâ* mütercimine ait olduğunu düşündürmektedir. Ancak tercümenin tamamlanma tarihi (H 1145) ve metin içinde geçen tarihî şahsiyetler ve tarihî olaylar, bu düşüncemizde şüphe uyandırmaktadır. Kansu Gavri'nin Memluk Sultanı olarak H 906-922 yılları arasında hüküm sürmüş ve bu sırada Mısır'da ve Hicaz'da çok fazla mimari yapı inşa ettirmiştir. Elimizdeki manzum metinde bu yapıların yapılışına dair bilgiler olduğu gibi, bir yapıya dair “tarih düşürme” mütercim hakkında soru işareti doğurmaktadır. Nitekim Mustafa b. Mirzâ'nın bu tarihlerde hayatta olmadığı aşikârdır. Dolayısıyla bu bölümün farklı bir müellifin elinden çıkmış olması akla gelmektedir. “Nâzımuhu kâtibi hâze'l-kitâb” kaydı varken bu bölümün farklı bir kaleminden çıkmış olduğunu düşünmek ise başka bir çelişkidir. Janos Eckman “Memluk sultanları ve ileri gelenleri için Farsça ve Arapçadan tercüme ve istinsah edilmiş, Osmanlı Türkçesi ile yazılı birkaç edebî eser vardır” (1983, 87-88) der ve bazılarının isimlerini sayar. Eckman'ın ifadelerinden hareketle, elimizdeki nüshanın da böyle bir saikle kaleme alınmış olabileceğini ihtimal dâhilinde tutabiliriz.

Bu çalışmada esas olarak Memluk tarihi ve Kansu Gavri'ye ilişkin manzum bölüm irdelendiği için mütercim, müellif, müstensih meselesinin müstakil bir çalışmada ele alınması daha doğru olacaktır.

2. Manzum Kısımın Şekil ve Dil Özellikleri

Terceme-i Kısas-ı Enbiyâ'nın baş tarafında bulunan manzum kısım 4 varak, 104 beyitten müteşekkil olup mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla yazılan metinde vezin kullanımının kusursuza yakın olduğu söylenebilir. Sondaki “Nâzımuhu kâtibi hâze'l-kitâb” kaydından manzum kısmın da tercüme sahibinin kaleminden çıktığı anlaşılmaktadır. Cidde'de inşa edilen “Furzati'l-mübârek” yapısına ilişkin tarih düşürmeden hareketle bu bölümün H 920 tarihlerinde kaleme alınmış olabileceği ileri sürülebilir.

“O dönemin kaynaklarında hiç Arapça bilmediğinden de söz edilen Kansu Gavri, okuyabilmek için Arap edebiyatının klasiklerini Türkçeye çevirt[miştir]” (İsen, 2022). İncelenen manzum kısmın bulunduğu el-Kisâi'nin kısas-ı enbiyâsının tercümesi de bu kapsamda değerlendirilebilir. Anadolu Türkçesi ile kaleme alınan

¹ “Temmet Kitābehu Tercümeti'l-Kitābi'l-Mevsūmu bi-Bedvi'd-Dünyā ve Kaşāşi'l-Enbiyā' li'ş-şeyhi'l-imāmi'l-ālīmi'l-ārifi'l-ma'rūfi bi-Muḥammed bin 'Abdullāhi'l-Kisā'i raḥemehu'llāhu raḥmeten vāsī'aten 'alā yedi'l-'abdi'l-müznibi'l-ḥakīri aḥḳari 'ibādi'llāhi ve efkari ḥalḳi'llāhi'l-muḥtāci ilā raḥmeti'llāhi'l-ḡaniyyi Muştafā Efendi ibni İmirza el-Bolevi tābe'llāhu 'aleyhi ve tecāveze 'an vālideyhi ve aḥsene ileyhimā ve ileyhi İmām-ı Cāmi'-i İbrāhīm Paşa-yı 'Atik der-nezd-i Uzun Çarşu bi-Medīneti'l-Ḳoşantıniyye şāneha'llāhu 'ani'l-āfāti ve'l-beliyyeti fi evsaṭi şehri Şaferi'l-ḥayri sene ḥamse ve erba'in ve mi'e ve elfi mine'l-hicreti'n-Nebeviyyeti'l-Muştafavıyyeti ḥāmiden li'llāhi te'ālā ve muşalliyen 'alā nebiyyihi setebkī ḥuṭūṭi fi'd-defātiri cümleten 'alā enneḥā tebkī ve tefnī enāmulā feyā nāziran fiḥā seli'llāhe raḥmeten li-kātibihe'l-medfūn taḥte'l-cenādil. Sene 1145” (*Terceme-i Kısas-ı Enbiyâ*, Hüsrev Paşa, 444, 374b).

² Bu beyitleri nazmeden bu kitabın müellifidir.

manzum bölümde oldukça sade ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Kendisi de aynı zamanda şair olan Kansu Gavri, döneminde sanat erbabına sahip çıkmış etrafında edebî bir muhit oluşmuştur. “Sultan Gavri'nin etrafında ve bu edebî muhitte gördüğümüz bazı şâirler içinde Diyabekirli Şerîfi, Yaş Bek, İbrâhim Gülşenî ve Nâsır gibi sanatkârlar önde gelirler” (Yavuz, 2002, 28). Sultanın Memluk coğrafyasındakilerin yanı sıra Anadolu'dan gelen şairlere sahip çıkması, onları himaye etmesi ve buna mukabil onların da eserlerini Türkçe ile kaleme alması Kansu Gavri'nin Türkçeye verdiği ehemmiyetin bir göstergesidir. Manzum kısımda, sadece birkaç beyitte ayet ve hadislerden iktibas yapıldığı için Arapça ibarelere rastlanmaktadır. Öte taraftan bölüm başlıklarının da Arapça kaidelere göre tanzim edildiğini belirtmek gerekir.

Manzum kısmın harekeli olarak yazılması, metnin okunmasını kolaylaştırmaktadır. Ancak birkaç noktada benzer kullanımların farklı hareketlenmesi, eserin eleştirilebilecek taraflarındandır. Öyle ki aşağıdaki örnekte görüleceği üzere aynı kelimenin bir beyitte iki farklı şekilde yazılışı “itinasızlık” izlenimi doğurmaktadır:

Biñ taḥiyyât olsun *anuñ* cânına

Daḡı *anıñ* âline ve 'şhâbına

Yazımdan başka vezin hususunda da bazı tutarsızlıklara değinmek gerekmektedir. Klasik şiir geleneğinde pek hoş karşılanmayan Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun okunması gereken hecelerin vezin geceği kısa okunması hususu (zihaf) birkaç mısra da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin “Geçmek andan ḡalḡ qalurdı ‘aciz’ ve “Bir *adem* boyunca yüksekdür yine” mısralarında *âciz* ve *âdem* kelimelerinin ilk heceleri vezin gereği kısa okunmuştur.

3. Manzum Kısımın Bölümleri ve Muhteva Özellikleri

Bütün geleneksel manzum metinlerde olduğu gibi Allah'a hamd, Peygamber'e salavat ile başlayan manzum kısım yedi başlıktan meydana gelmekte olup her bir başlığın muhtevası ve beyit dağılımı şu şekildedir:

1. “fî tevḡid-i Bârî subḡānehu ve te'ālā 'azze ismuḡu”: Allah'a hamd u senada bulunulan bu başlık beş beyitten oluşmaktadır.
2. “fî na'ti'n-nebiyyi 'aleyhi efdalu's-şalavâti ve ekmelü't-taḡiyyât”: Hz. Peygamber'e, onun âline ve ashabına selam ve salavat getirilen bu bölüm de beş beyitten müteşekkildir.
3. “fî medḡi's-sultāni'l-a'zamî'l-a'deli Ḳanşuhü'l-Ġavri e'azzellāhu enşārahu”: El-melikü'l-eşref lakabıyla anılan Sultan Kansu Gavri, M 1250-1517 tarihleri arasında Mısır, Hicaz, Suriye ve Kuzey Afrika'da hüküm süren Memluk Devleti'nin son hükümdarıdır. Kansu Gavri'nin methini içeren bu bölüm otuz bir beyitten müteşekkil olup hacim bakımından en geniş bölümdür. İlk beyitlerde ulüemre itaatin önemini vurgulayan şair, daha sonra bir hükümdarda bulunması gereken özellikleri sayar ve bütün bu özellikleri Sultan Kansu Gavri'nin taşıdığını ifade eder.

Kansu Gavri döneminde Memluk Devleti, deniz yoluyla Portekiz ve İspanya'nın saldırılarına maruz kalmıştır (İbn İyas, 2021, 375). “Özellikle Portekizliler'in Kızıldeniz, Basra Körfezi ve Hint Denizi'ndeki faaliyetleri, Memlukler'i zor durumda bıraktığı gibi mukaddes yerler de tehdit altına girmiş bulunuyordu” (es-Seyyid, 2001, 314). Bu tehditler üzerine Kansu Gavri, Emir Hüseyin'i görevlendirmiş ve mukaddes toprakların savunması için önemli bir mevki teşkil eden Cidde'de savunma yapıları başta olmak üzere çeşitli imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Öyle ki “Sultan Kansu Gavri'nin Cidde'ye naib olarak tayin ettiği Hüseyin el-Kürdi tarafından dokuz ay gibi kısa bir sürede bir kale yaptırılmış ve bu kale sonradan bölgenin müdafaası Osmanlılar'a geçtiğinde çok faydalı olmuştur” (Bilge, 1993, 524). Bu ifadeler, inşa edilen yapıların bölge Osmanlı'nın hâkimiyetine geçtikten sonra da önemli işlevler üstlendiğini göstermektedir. Aşağıda yer alan 4, 5 ve 6. başlıklarda Cidde naibi Emir Hüseyin himayesinde yapılan kale, sur, burç ve liman gibi mimari yapıların tasvir edilerek anlatılması söz konusudur.

4. “fi ta'rif-i hişâr-ı Ciddeti'l-mahrûseti ve burceh”: On üç beyitlik bu bölümün ana konusu Cidde'de inşa edilen hisar ve burçlardır. Müellif burçların heybeti ve sağlamlığından övgüyle bahsederken halkın buraya “Burc-ı Âbâd” ismini verdiğini dile getirmektedir.
5. “fi ta'rif-i cisri ve bâbihi ve burceh”: Cidde'yi çevreleyen surlar içinde inşa edilen köprü, kapı ve burçların tasvir edildiği bu bölüm on beyitten oluşmaktadır. Müellif burada inşa edilen burcun azametini anlatmak için “dağ”a benzetmiştir.
6. “fi ta'rif-i Furzati'l-mübâreketi ve burceyhi ve gayrihi”: Memluk devrinin canlı tarihçilerinden İbn İyas, Kansu Gavri dönemini anlattığı eserinde H 920 Muharrem'inde (M 1515 Mart) Cidde Limanı için “Frenklerin Hind Denizi'nde tüccarlara saldırısı sebebiyle haraptı” demektedir (İbn İyas, 2021, 354). Muhtemelen bu yıl içerisinde liman yenilenip burçları sağlamlaştırıldı ve ticaret gemilerinin hareketliliği sağlandı. Müellifin, ihtişamından ötürü limanı ravzaya (cennete) benzetmesi ve onun inşaatının bitimine tarih düşürmesi dikkat çekicidir:

Yıl *doğuz yüz yigrimi* [oldı] tamâm
Var idi hicretten ey 'âlî-makâm

7. “fi sa'yi'l-emîri'l-ekremi'l-eşca'î'l-Emîr Hüseyin edâma'llâhu emârethu”: Manzum kısmın son başlığı altında Kansu Gavri'nin güvenilir emirlerinden Emir Hüseyin methedilmektedir. Kansu Gavri döneminde fasılalarla iki defa Cidde naipliğine tayin edilen Emir Hüseyin manzumede mübalağalı bir şekilde övülmektedir. Kendisinin yemen, içmeden, uyumadan gece gündüz sultana hizmet etmek için çabaladığı; gerek savaş meydanında gerek imar işlerinde üstün gayret gösterdiği vurgulanmaktadır. Bölüm Sultan Kansu Gavri'ye edilen dua ile son bulmaktadır.

4. Kisâî'den Yapılan Diğer Tercümelerde Manzum Kısım Var mı?

Kemal Erarslan ve İsmet Cemiloğlu, İstanbul kütüphanelerinde iki farklı Kisâî tercümesinden haber vermektedir (Cemiloğlu, 1988, 237; Erarslan, 1970, 127). Erarslan bu tercümelerden birinin müstensihinin Abdülaziz bin Mahmud el-İsfahanî olduğunu, diğerinin mütercim ve müstensihinin belli olmadığını belirtmektedir (Erarslan, 1970, 127). Bu çalışmada ele alınan Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hüsrev Paşa Bölümünde bulunan nüsha İstanbul'daki yazmaların sayısını artırmıştır. Bunlardan başka biri Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, diğeri Ankara Millî Kütüphane'de olmak üzere iki farklı Kisâî tercümesi daha bulunmaktadır (Cemiloğlu, 1988, 237; Tümer, 1978, 400). Günay Tümer, Kastamonu'daki nüshanın müterciminin bilinmediğini fakat el-Cenâb es-Seyfi bin İbrahim bin el-Merhûm Demirbay tarafından istinsah edildiğini bildirmektedir (Tümer, 1978, 400).

Burada sayılan Kisâî tercümelerinin her biri görülmüş; hiçbirinde manzum bir metinle karşılaşmamıştır. Dolayısıyla bu bölüm sadece Hüsrev Paşa nüshasına özgü görünmektedir.

5. Nüsha Tavsifi

Manzum kısmın bulunduğu tek nüsha, İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hüsrev Paşa Bölümünde bulunmaktadır. Demirbaş numarası 444'tür. Eser ismi katalog kaydında *Terceme-i Kısasu'l-Enbiyâ* olarak geçmektedir. Mustafa b. Mirzâ el-Bolevî'ye isnat edilen bu nüshanın istinsah tarihi H 1145'tir. Yazı türü nesih olup 325x210-210x130 mm ölçülerindedir. Varak numaraları tercüme kısmından başladığı için manzum metne numaralandırma yapılmamıştır. Eserin başındaki 4 varaka tekabül eden kısım manzum metni ihtiva etmektedir. Metnin dört tarafını çevreleyecek şekilde ince kırmızı cetvel çekilmiştir. Satır sayısı 15, sütun sayısı 2'dir. Söz başlarında kırmızı, metin kısmında siyah mürekkep kullanılmıştır. Manzum kısmın sonundaki "Nâzımuhu kâtibi hâze'l-kitâb" kaydı, tercüme ile bu kısmın aynı müstensihin/müellifin elinden çıktığını işaret etmektedir.

6.1. Metin Kurulurken İzlenen Yol

1. Metnin hazırlanmasında İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hüsrev Paşa Bölümünde bulunan esas alınmıştır.
2. Beyit takibi yapılabilmesi için 5'in katlarına göre numaralandırma yapılmıştır.
3. Metinde bazı kısımlarda yazım farklılıkları göze çarpsa da bunlar o günkü dil hususiyetlerini yansıtmaları bakımından düzeltilme yoluna gidilmemiştir (anuñ/anıñ, -dir/-dür gibi)
4. Metin içerisinde geçen Arapça ayet ve ibareler dipnot ile belirtilmiştir.
5. Metinde geçen bölüm başlıkları kalın (bold) olarak yazılmıştır.
6. Metinde büyük-küçük harf kullanımına dikkat edilmiş; şahıs ve mekân isimlerinin baş harfleri büyük yazılmıştır.

7. Metne tarafımızca yapılan eklemeler köşeli parantez [] içerisinde gösterilmiştir.
8. Aslında uzunluk bulunan ancak vezin gereği kısa olması gereken â, î, û sesleri, kısa olarak (Gavrî/Gavri, sabâh/sabah gibi) gösterilmiştir.
9. Metinde “Times Turkish Transcription” yazı tipi kullanılmıştır.

6.2. Transkripsiyonlu Metin

fi tevḥîd-i Bārî subḥānehu ve te‘ālā ‘azze ismuhu

[fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün]

- 1 Evvel Allāh’uñ şenāsın iderem
Ḥamd u şükr-i bî-kıyāsın iderem
Ol ki hep sulṭānlarıñ sulṭānıdır
Ne dise fermān anuñ fermānıdır
Ol bir emri ile iki ‘ālemi
Kıldı mevcūd [u] yaratdı ādemi
Ay u güne nūr verici ol durur
Yer ü gögi saklayıcı ol durur

- 5 Pādişāh-ı lemyezeldür lāyezāl
Kādir-i bîçün ḥakīm-i zü’l-celāl

fi na‘ti’n-nebiyyi ‘aleyhi efdalu’ş-şalavāti ve ekmelü’t-taḥiyyāt

Ḥamd-i Ḥaḫ’dan soñra na‘t-ı Muştafā
Şimdi oldu vācib ü lāzım baña

Ol Rasūl-i Ebṭahī vü Hāşimī
Zübde-i ādem nebiler ḥātemi

Ol ki yitürdi kelām-ı Ḥaḫ bize
Doğdı gösterdi Ḥaḫ-ı muṭlaḫ bize

Server u serdār u serḥayl-i rusul
Gerçi soñ geldi velī öñdündür ol

- 10 Biñ taḥiyyāt olsun anuñ cānına
Dağı anıñ āline ve’şḥābına

fi medḥi’s-sulṭāni’l-a‘zami’l-a‘deli Kaşuhü’l-Ġavrî e‘azzellāhu enşārahu

Çün aṭi‘u’llāhe aṭi‘u’r-rasūl

Ḥaḫ bize emri itdi vü kılduḫ kabūl

Soñra ulu’l-emri minküm hem dedi
Muşḥaf içinde bunuñ tek söyledi³

³ 11 ve 12. beyitlerde “Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ulü’l-emre de” (Kur’an-ı Kerim, 4/59) ayetinden iktibas yapılmıştır.

- Ya' ni kim Hakk'a ' ibâdet kılnız
Pes ulu'l-emre itâ' at kılnız
- Ol ulu'l-emre ki ' adl u dâd ider
Milket-i İslâm u dîn âbâd ider
- 15 Ol ulu'l-emre ki şâhib-dâd ola
' Adlden ' âlem kamu âbâd ola
- Hak diye hak işide hak işleye
Hak buyura hak sora hak isteye
- Şer' den bir kılcı taşra çıkmaya
Zulm ile halkuñ evini yıkmaya
- Mezhebi vü milleti muhkem ola
Dîni vü imâni müstaḥkem ola
- Zâhiri vü bâtını ârî ola
Yaramaz evşâfdan ' ârî ola
- 20 Halk andan râzî vü hoşnûd ola
Şâhib-i hulḫ u ' aḫâ vü cûd ola
- Şöyle ulu'l-emr kim itdi Hudâ
Hiç bilürsin kim dürür ol muḫtedâ
- Pâdişâh-ı ' aşr **Sultân Gavri**' dür
Kim ḫalîfe devri anuñ devridür
- Şâhib-i taḫt u livâ vü ihtişâm
Şark u ğarbuñ pâdişâhi bi't-tamâm
- Pâdişâh-ı ' âdil ü ' âkil kim ol
Tañrı'dan bir ḫamle ol ğâfil degül
- 25 Ol ki hulḫ u lüḫuf anuñ şânidür
Halk üzre rahmet-i Subḫânidür
- Ne buyursa şer' i ile buyurur
Ne kılırsa şer' ile anı kıılır
- Çün ki gördi Tañrı aña lâyıķın
Virdi aña üç ḫarem⁴ sulḫânḫıḫın
- Doğrı *zıllu'llâhi fi'l-arzeyn*⁵ durur
Nâşır-ı şer' ü nizâm-ı dîn durur
- Çün ' adü-yı dîni def' itmek diler
Şağ u şolunda durur fetḫ ü zafer
- 30 Sancaḫ-ı nuşret anuñ öñündedür
' Asker-i devlet anuñ şoñundadır

⁴ Mescid-i Haram, Mescid-i Nebî ve Mescid-i Aksâ kastedilmektedir.

⁵ "Allah'ın iki cihanda gölgesi" demektir.

- Müşterî anuñ üzerene çün hümāy
İndürür iqbāl-i devlet yıl u ay
- Dağı Keyvān bir kemīn kılı durur
Kim dün ü gün sağ u solun şaklayor
- Kevkeb-i burc-ı sa' ādetdür bugün
Dürri-i dürc-i celādetdür bugün
- Şöyle 'adl u dād u inşāf eyledi
Kim cihānı zulmden şāf eyledi
- 35 Doğrı gāzī fi-sebīli'llāhdur
Dün ü gün kâ'im bi-emri'llāhdur
- Ger göreydi Hātem anuñ himmetin
Himmetinden utanurdı şeksizin
- Gölgesinde diñlemiş il u ulus
Korkusundan dıtrer Efrec ü Urus
- Kim ki baş çekdi anıñ fermānıdın
Şağınursın doymış ol öz cānıdın
- Kim ki baş koydı aña baş oldı ol
Baht u devlet ile yoldaş oldı ol
- 40 Şöyle emn ü emniyet şalmış durur
Kim ne yer kim taht-ı fermānındadır
- Kurt u koyun bir bınarda şu içer
Serçe ile qarçıgay bile uçar
- fi ta' rif-i hişār-ı Ciddeti'l-maḥrūseti ve burceh**
- Ey şehinşāh-ı cihān zıll-ı İlāh
Kim cihān görmedi sen tek pādişāh
- Ne memālik kim senüñ ḥükmüñdedür
Emn ü eymenlik anuñ içindedür
- Gün güne ma' mūr-ı rāğ olur kamu
İl ü ulus anda diñlenür kamu
- 45 Hāşşa **Cidde Benderi** ey pādişāh
Kim olupdur devletiñde tahtgāh
- Hāşmdan maḥfūzdur şehr ü diyār
Hāşşa şimdi kim tamām oldı hişār
- Bir hişārdur ağ u şāfi baş başa
Aklığınan oḥşayor mermer taşā
- Ortasında dağı vardur iki burc
Birbirin içre şanursın iki dürc

- Daşradan gören ikisin bir görür
Heybetinden ādeme heybet gelür
- 50 Yüce vü müstaḥkem [ü] inlü vü aḳ
Ehremen'ün künbetinden ḳatıraḳ
Şāni' anıñ üstüne erlik yerin
Eylemişdür daḫı toplar yerlerin
Tā ki düşmen cānın ala daşradan
Cidde ḫalkı ḳalalar ṣaḡ u esen
Burc-ı Ābād anuñ adın ḳoydılar
Doḡrı ism-i bā-müsem mā didiler
Tā ebed yā Rab yıkılmaḳ görmeye
Tañrı deñiz āfetinden saḳlaya
fī ta' rīf-i-Cisri ve bābihi ve burceh
- 55 Sūr içinde daḫı bir yer var idi
Şehre dāḫil kim ḳatı düşvār idi
Cümcüme tek olmuş idi dib[i]siz
Geçmek andan ḫalk ḳalurdı ' aciz
Kim anuñ üzre başardı ayaḡın
Baḫar idi yedi ḳat yire deḡin
Bir sed anuñ üzerine yaptılar
Ṭaş u topraḳ ile tolu ser-be-ser
İki oḳ atımca olsa ṫulunu
Yaḡlayup ṫaşlarla ṣaḡ u ṫolunu
- 60 ' Arz u giñligi daḫı şöyle durur
Kim yigirmi atlu ṫaf ile durur
Bir adem boyunca yüksekdür yine
ḫalk āsān varur anuñ üstüne
Açdılar andan deñize bir ḳapu
Kim ḫalāyık fetḫ bābıdur ḳamu
Bir buruc daḫı yanında yaptılar
Kim ' adū ger gelse cānın alalar
Bes ' aẓīm ü muḫkem [ü] inlü vü aḡ
Kim gören ṫanur anı bir yüce ṫaḡ
fī ta' rīf-i Furzati'l-mübāreketi ve burceyhi ve ḡayrihi
- 65 Bir güzel yer daḫı olmuş ṫehrde
Kim kimesne gördüḡi yoḡ dehrde
İlk kim bünyād kılmışlar durur
Furza anı ad[ı] ḳoymışlar durur

- Lîk şimdi her kimi görer anı
Ravzadur dir Furza dimez adını
İçerisi şöyledür uzunluğı
Dağı giñliğı vü hem açuqluğı
Kim eger yüz gemi gelse dobtołu
Anıñ içinde yeri vardur kamu
- 70 Dağı şöyle bir hişarı var durur
Kim gören dir sedd-i İskender budur
Yüce vü inlü vü heybetlü azim
Tā kıyāmet olsa yā Rab müstaķim
Çevresinde dağı vardur tākklar
Kim kumaş anda koyalar h^vāceler
Dağı şöyle ağ[ı] kılmışlar durur
Kim gice kim girse aydınlık görür
İki dervāze açupdurlar aña
Naķşlar dürlü kazupdurlar aña
- 75 Üstlerinden tākklar kim var durur
Kisra tākına berāberlik kıılır⁶
Dağı bu dervāzelerüñ heresi
Var durur iki kanatlu kapusu
Şöyle kılmışlar demürden örtülü
Kim gören şanur demürdendir kamu
Yine bu kapu ki bahre açılır
İki burc iki kolunda var durur
Şöyle heybetlü ki kim aña bakar
Heybetinden gönline korku düşer
- 80 Her biri bir tağ gibidür taşları
Kim öküz gerdünla çekmiş bir biri
Ger anuñ güzelliğın şerhin virem
Ger disem biñ beyt[i] artuķ olsa kem
Şöyle güzeldür ki kim girse ana
İstemez dağı ki dışaru çıķa
Şimdi ben tārīhini diyem saña
Tā bilesin kim kaçan oldu bina

⁶ Vezinde bozukluk var, “kim” silinirse düzeliyor.

- Yıl dokuz yüz yigrimi⁷ [oldı] tamâm⁸
 Var idi hicretten ey 'âlî-maḳâm
- 85 Kim binâ oldı bu ḳutlu ṭurfeler
 Pâdişâhuñ devletinden ser-be-ser
 Tâ ebed Tañrı te'âlâ saklasun
 Âfet-i 'arz u semâdan görmesün
fî sa'yi'l-emîri'l-ekremi'l-eşca' i'l-Emîr Hüseyn edâma'llâhu emârethu
 Pâdişâhâ artuḳ olsun devletüñ
 Ḳâ'im olsun taḫt u tâc u ḫaşmetüñ
 Mîr Hüseyn eski ḳadîm ḳuluñ durur
 Kim senüñ yoluñda bunca cân virür
 Tâ gelüpdür Cidde'ye andan berü
 'Ömri geçürmiş bu işlerde ḳamu
- 90 Şabah aḫşama degin durup durur
 İki ayaḡ üzre vü iş buyurur
 Yimek içmek bilmez ü uyḳusu yoḳ
 Gice olanda şanursın üssi yoḳ
 Daḫı şehrüñ yaḫşı yamanı bakup
 'Adl üzere ḫalk sorgusın sorup
 Ḳullaruñ yimeklerin içmeklerin
 Görmek andan ḡâzîlik yaraḳların
 Dost u düşmeni gözetmek her yaña
 Geh 'imâret fikrin ü ḡâhî ḡazâ
- 95 Gice gündüz işleri budur anuñ
 Bu kemîne Mîr Hüseyn eski ḳuluñ
 Tañrı ḳoysa sultānuñ emri ile
 Kâfir ile daḫı ḡâzîlik ḳıla
 Maḫv ḳılsa deñiz üzre kâfiri
 Birisin ḳoymaya anlardan diri
 Erliginden Hind yolu açıla
 Sultānuñ zikri cihānda yayıla
 Pâdişâhuñ bir du'acı ḳulıdur
 Kim ne iş buyursa anı bitürür
- 100 Raḫmet ü şefḳat diler sultāndan ol
 Gerçi sultān raḫmeti eksük degül

⁷ Miladi 1514-1515 yılına tekabül etmektedir.

⁸ Vezni sağlamak için “oldı” eklenmiştir.

Himmet aña hîç eksük kılmason
Tâ bulardan dağı artuğ işlesün
Kim melikden bir nazâr ey pâdişâh
Yeg dūrūr kuvvetden ü zerr ü sipâh
İy Hudâ tâ ‘âlem ü âdem ola
Tâ cihân üzere berr ü yem ola
Ġavri Sulţân pâdişâh olsun müdâm
Berr ü baġre ġükm kılsun ve’s-selâm
Nâzımuhu kâtibi hâze’l-kitâb⁹

Sonuç

Hükümdarlara, emirlere, yöneticilere, hamilere methiyeler yazmak klasik Türk edebiyatında bir gelenektir. Klasik şiir sahasında eser kaleme alan hemen her şairin içinde yaşadığı dönemde hâkim olan otoriteye yönelik övgü içerikli şiirlerine rastlanır. Bu çalışmayla birlikte ilk kez ortaya konan manzum metnin de bu kabîl eserlerden olduğu değerlendirilmektedir. Her ne kadar nâzımı/şairi tespit edilemese de Memlukler’in Türk hükümdarlarından Kansu Gavri ve onun Cidde Naibi Emir Hüseyin’e yönelik övgü dolu ifadelerin bulunması, eserin bu iki şahsiyetten birine takdim edildiğini akla getirmektedir.

Manzum bölüm, Kansu Gavri ve Emir Hüseyin’in kişiliğine dair bilgiler içermesi bakımından biyografi tarihine, Memluk yönetimine ilişkin bilgiler vermesi bakımından siyasi tarihe, bilhassa Cidde özelinde mimari eserlere ilişkin bilgi vermesi bakımından da şehir ve mimarlık tarihine katkı sunmaktadır. Öte taraftan tüm bunların şiirle ifade edilmesi, edebiyat tarihi açısından kıymeti haizdir. Çalışmamızın bütün bu alanlara katkı sağlayacağını ümit etmekle birlikte manzum bölümün Memlukler’in yıkılmasından bir iki yıl öncesine tarihlenmesi itibarıyla da araştırmacıların dikkatini çekeceğini düşünüyoruz.

Kaynakça

- Abdülazîz bin Mahmûd el-İsfehanî. *Sıfâtü’l-Haremeyen*. haz. Necati Demir. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bilge, Mustafa L. “Cidde”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 7/523-525. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Cemiloğlu, İsmet. “Kıyas-ı Enbiya ve Türkiye Kütüphanelerindeki Kıyas-ı Enbiya Nüshaları”. *Türk Kültürü Araştırmaları* 26/2 (1988), 235-242.
- Eckman, János. “Memlûk-Kıpçak Edebiyatı”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 30-31 (1982-1983), 85-99.
- Erarslan, Kemal. “Kisâ’î’nin Kitabı Bed’i’-d-Dünyâ ve Kıyası’l-Enbiyâ Adlı Eserinin İstanbul’daki Tercümeleleri”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 18 (1970), 125-132.

⁹ Bu beyitleri nazmeden bu kitabın müellifidir.

- Es-Seyyid, Seyyid Muhammed. “Kansu Gavri”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 24/314-316. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- İbn İyas. *Memluk Devleti'nin Son Yılları Kansu Gavri ve Osmanlılar (1501-1516)*. çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- İsen, Mustafa. “Kansu Gavri, el-Eşref Kansu el-Gavri”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 03.02.2014. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kansu-gavri-elesref-kansu-elgavri>
- Karataş, Ahmet. “Türk-İslam Kültür ve Edebiyatında Kısas-ı Enbiyâ Türü”. *Diyanet İlmî Dergi* 49/3 (2013), 113-126.
- Ocak, Fadime. *Kisâi'nin Kısasu'l-Enbiyâsı'nın Mustafâ Efendi ibni İmirzâ el-Bolevî Tercümesi (1b-100b) İnceleme-Metin-Değerlendirme-Sözlük*. Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Şahin, M. Süreyya. “Kısas-ı Enbiyâ”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 25/494-495. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Terceme-i Kısasu'l-Enbiyâ*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hüsrev Paşa, 444.
- Tümer, Günay. “Bir Türkçe Kasas-ı Enbiyâ”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/1-2 (1978), 397-404.
- Yavuz, Orhan. *Kansu Gavri'nin Türkçe Dîvânı (Metin-İnceleme-Tıpkıbasım)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2002.
- Yazar, Sadık. *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011.